

Marzanna Farnicka*
Hanna Liberska**

WIZJA WŁASNEGO ŻYCIA I RYTUAŁY RODZINNE WSKAZYWANE JAKO ŻYCIOWE ŹRÓDŁA WSPARCIA

Czas gimnazjum to okres wielu zmian w życiu nastolatka. W trakcie trzech lat nauki na tym poziomie zachodzą w nim liczne zmiany, zarówno w zakresie rozwoju biologicznego, poznawczego, moralnego, emocjonalnego, jak i społecznego. Czas gimnazjum nazywa się czasem przejścia. Przejścia ze świata dziecka w świat dorastających, ale także ze świata wczesnej fazy dorastania (skupionej głównie wokół problemów z akceptacją zmian w sferach biologicznej, poznawczej i społecznej) do fazy drugiej (skoncentrowanej wokół przemian psychicznych, tożsamościowych, filozoficznych, moralnych i duchowych). Przejście to zostaje zapoczątkowane zmianami biologicznymi, i stopniowo dotyka innych sfer. Bliskie kontakty z innymi ludźmi umożliwiają szukanie wzorców osobowych i wartości, dają podstawy do budowania własnego systemu wartości, wzoru do identyfikacji. Rozwój funkcji poznawczych, rozwój moralny, emocjonalny umożliwia niezależne przeżywanie sytuacji życiowych.

W związku z kształtującą się w tym czasie tożsamością, w doświadczeniu adolescenta pojawiają się nowe potrzeby i dylematy życiowe. Maria Przetacznikowa (1973) wymieniła cztery główne potrzeby wieku dojrzewania. Są to: potrzeba autonomii, potrzeba emancypacji, przynależności do grupy rówieśniczej, odgrywanie roli w społeczeństwie. Anna Oleszkowicz (1995) podkreśliła jeszcze inne ważne potrzeby tego okresu. Proponuję dołączyć je do wymienionych wcześniej. Są to: potrzeba własnej tożsamości i potrzeba sensu życia. Przywołana autorka (Oleszkowicz 1995) wskazuje konsekwencje tego etapu dla dalszego rozwoju, które przejawiają się w ukształtowanej po raz pierwszy świadomości tożsamości i samodzielności. W obszarze tym zawiera się odnalezienie poczucia ciągłości istnienia i sensu życia, jak i odnalezienie swojej roli w społeczeństwie i adaptacji do jego

***Marzanna Farnicka** – doktor psychologii, Pracownia Psychologii Uniwersytetu Zielonogórskiego.

****Hanna Liberska** – dr hab. prof. nadzw. UKW Bydgoszcz, Instytut Psychologii Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

wymagań. Integrowanie siebie następuje stopniowo. Z chaosu, jakim może być psychologiczna sytuacja nastolatka, powoli wyłaniają się elementy, które mogą przywrócić zachwiane poczucie bezpieczeństwa. Są to problemy związane z: wyborem wyznawanych ideałów i wartości, określeniem swej roli i autonomii, a także ze sposobem identyfikacji na tle grupy w relacji do rówieśników, jak i dorosłych.

Nastolatek nieustannie poszukuje ludzi skupionych wokół tych samych lub podobnych idei, które będą nadawały sens życiu i dawały siłę. Gimnazjalista jest zatem czujny na gotowe wzorce osobowe, z którymi może się utożsamić lub na bazie których będzie mógł zbudować część swojej osoby. Z szukaniem ideałów wiąże się także odnajdywanie sensu własnej działalności i egzystencji.

Kolejnym wyzwaniem jest wybór i określenie sposobu zachowania wobec przywódców, autorytetów. W tym miejscu należy wspomnieć, że nastolatek musi w procesie budowania swojej tożsamości odnieść się do autorytetów pochodzących z własnej rodziny: rodziców, dziadków, rodzeństwa. Są oni obecni w jego życiu nie tylko w wymiarze fizycznym i psychicznym, ale także w sferze zachowań, rytuałów i tradycji rodzinnych.

Jean Maisonneuve (1995), opisując rytuały, przypisuje im trzy ważne funkcje: panowania nad zmiennością i strachem, obcowania z nadprzyrodzonym lub z pewnymi tajemnymi i idealnymi formami czy wartościami, oraz funkcję komunikacyjną i regulacyjną, realizowaną poprzez poświadczenie i wzmocnienie więzi społecznej. Poszukując rytuałów spełniających kryteria wskazane przez Maisonneuve wydaje się, że rytuały rodzinne i religijne w większym bądź mniejszym stopniu obrazują życie rytualne współczesnych rodzin. Barbara Fiese i Christina Kline (1993) podkreślają, że rytuały wyznaczają to, kim jesteśmy jako grupa, a ponieważ jest w nich element zaangażowania emocjonalnego, ich przeżywanie i doświadczanie wzmacnia poczucie przynależności. Wagę rytuałów rodzinnych podkreśla się w wielu kulturach. Emiko Takagi i Merrill Silverstein (2006) wskazują na role rodzinnych rytuałów w formowaniu i funkcjonowaniu systemu rodzinnego w kulturze japońskiej. Barbara Fiese i Christine Kline (2006) – badaczki zajmujące się badaniem rytuałów w rodzinie – wskazują ogromną rolę terapeutyczną i więziotwórczą wszelkich rytuałów w nich istniejących.

Zatem, każda grupa, mająca poczucie tożsamości, dowodzi potrzeby podtrzymania, umocnienia przekonań i uczuć tworzących jej jedność. Celem artykułu jest wskazanie rytuałów, których gimnazjaliści najczęściej doświadczają w środowisku rodzinnym i szkolnym oraz które wskazują jako ważne w ich życiu. Rytuały uzyskane od gimnazjalistów porównane zostaną z rytuałami podanymi przez młodych dorosłych. Wtedy można będzie

ocenić ich uniwersalność i specyfikę oraz funkcję, jaką pełnią na poszczególnych etapach rozwojowych. Osoby z grupy młodych dorosłych wybrano ze względu na specyfikę tego okresu. Niejako rozwojowo wyszli oni już z kręgu oddziaływań rytuałów bezpośrednio narzucanych przez rodzinę pochodzenia i w momencie pełnej swobody obyczajowej związanej ze zmianą własnego statusu (z dziecka na dorosłego), środowiska życia (większość badanych zmieniła miejsce zamieszkania z powodu podjęcia studiów), mają możliwość weryfikacji ich ważności.

W celu znalezienia odpowiedzi na pytania „Jakich rytuałów doświadczają lubuscy gimnazjaliści w rodzinie?” oraz „Jaką dane rytuały mają dla nich ważność?”, a także „Czy istnieje związek między doświadczanym poczuciem wsparcia społecznego a doświadczanymi rytuałami?” przeprowadzono badanie 44 gimnazjalistów z województwa lubuskiego i 45 studentów I roku UZ. Dobór studentów był warstwowy, natomiast gimnazjaliści byli respondentami uczestniczącymi w realizacji Projektu „Życie Lubuszan. Teraźniejszość i perspektywy”. Wśród 44 gimnazjalistów znalazło się 7 uczniów o bardzo niskim wskaźniku poczucia wsparcia, 10 o niskim i 27 o wysokim poziomie tego wskaźnika. Wskaźnik był jednym z obszarów badawczych badań przeprowadzonych w ramach projektu Życie Lubuszan. Szczegółowa procedura i operacjonalizacja znajduje się w artykule *Rola dorosłych we wsparciu młodzieży gimnazjalnej* (Farnicka 2012).

Tabela 1

Grupa badana

Grupa wiekowa	Bardzo niski wskaźnik wsparcia	Niski wskaźnik wsparcia społecznego	Wysoki wskaźnik wsparcia	Ogółem
Gimnazjaliści	7	10	27	44
Studenci				45
				99

W badaniu wykorzystano kwestionariusz własnej konstrukcji „Rytuały i ich ważność”. Ze względu na specyfikę przedmiotu kwestionariusz ma strukturę otwartą z elementami opisu struktury rytuału. W kwestionariuszu znajduje się także część, w której badani wskazują ważność (na skali od 1 do 10) danego rytuału w swoim życiu (1 oznacza – ten rytuał jest dla mnie bardzo mało ważny, 10 oznacza – ten rytuał jest dla mnie bardzo ważny).

Prezentacja uzyskanego materiału

Badani gimnazjaliści i studenci wskazywali różne rytuały rodzinne. Najczęściej wskazywali: Boże Narodzenie (56% wskazań), Wielkanoc (51% wskazań), Chrzest (37%), urodziny (36%) i niedzielny obiad (35,5%). Warto zauważyć, że kolejnymi, najczęściej wskazywanymi rytuałami rodzinnymi były wspólne posiłki, ślub i wesele, uroczystość I Komunii Świętej oraz wyjazd rodzinny (por.: tab. 2.). Analiza tabeli wskazuje istotne różnice w częstotliwości wskazywanych rytuałów przez różne grupy wiekowe. Wśród gimnazjalistów lista pięciu najpopularniejszych wskazywanych rytuałów to: Wielkanoc i Boże Narodzenie (79,5%), wspólny posiłek (61,36%), obiad niedzielny (43,18%), urodziny (36,36%), wyjazd do rodziny i wyjazd wakacyjny (25%) oraz niedzielne śniadanie (20,45%). Specyficzne rytuały wskazywane przez gimnazjalistów to formy spędzania czasu z rodzicami: sprząatanie, zakupy, łowienie ryb, wyjście na żużel (31,34%), grillowanie (13,6%) oraz niedzielne wyjście na Mszę Św. (15,9%). W grupie gimnazjalistów udało się wyodrębnić osoby z niskimi wskaźnikami wsparcia społecznego w zakresie poszukiwania pomocy i rady, zarówno wśród rówieśników, jak i dorosłych. Osoby te (6 osób) wskazywały najczęściej (w 4 przypadkach) najmniej specyficzne rytuały – tylko Święta Wielkanocne i Bożego Narodzenia.

W grupie studentów zmienia się struktura częstotliwości wskazań rytuałów rodzinnych. Najczęściej wskazywali oni: Chrzest (60,65%), ślub (46,67%), I Komunię Św. (44,3%), urodziny (36,06%), Boże Narodzenie (32,8%), imieniny, niedzielny obiad i wyjazd rodzinny (27,86%), pogrzeb i Wielkanoc (23%). W grupie studentów pojawiły się także rytuały specyficzne dla ich grupy. Były to: rozmowy z rodzicami przez telefon, rocznica ślubu rodziców, cotygodniowa impreza z kolegami, cotygodniowe wyjście do kina, teatru, modlitwa przed posiłkiem, dzień babci i dziadka, dzień matki i ojca.

Analiza zebranego materiału badawczego wskazuje, że gimnazjaliści, jak i studenci mają osobisty punkt odniesienia, wskazując rytuały rodzinne. Wskazują jako najczęstsze te, w których aktualnie biorą udział lub przygotowują się do udziału w nich. Interesująca jest częstotliwość wskazywania rytuałów związanych z wspólnym jedzeniem w każdej grupie. Były wymieniane obiady, śniadania – zarówno te codzienne, jak i te cotygodniowe. Różnice między grupami w podawaniu specyficznych dla nich rytuałów tłumaczyć można inną sytuacją życiową. Pojawienie się nowych rytuałów wskazuje na ich przystosowawczy charakter oraz pełnienie funkcji panowania nad zmiennością i strachem, funkcję komunikacyjną i regulacyjną, realizowaną poprzez wzmocnienie więzi społecznej.

Tabela 2

Częstości wskazań rytuałów rodzinnych (w procentach)

Rytuał	Procent wskazań wśród gimnazjalistów N=44	Studenci UZ N=61	Ogółem N=105
Boże Narodzenie	79,54	32,8	56,17
Wyjazd rodzinny na święta	25	27,86	26,43
Ślub	13,63	46,67	30,15
Wielkanoc	79,54	23	51,27
Chrzest	13,63	60,65	37,14
Urodziny	36,36	36,06	36,21
Obiad niedzielny	43,18	27,86	35,52
Imieniny	9,09	27,86	18,47
I Komunia	11,36	44,3	27,83
Pogrzeb	2,27	23	12,63
Niedzielne śniadanie	20,45	4,92	12,68
Wyjazd do rodziny na wakacje	25	11,48	18,24
Bierzmowanie	4,54	14,52	9,53
Wspólny obiad	61,36	1,63	31,49
Niedzielne odwiedziny rodziny	4,54	1,63	3,08
Roczek	2,27	6,5	4,38
Sylwester	4,54	6,5	5,52
Rocznica ślubu rodziców	2,27	6	4,13

Ważność rytuałów

Ważności rytuałów wskazywanych w obu grupach badanych są wysokie. Wszystkie rytualne sytuacje mają wartość powyżej 5 (na 10 punktowej skali ważności). Jako najważniejszy wskazany został ślub (średnia $M=8$, odchylenie standardowe $s=1,79$), a jako najmniej ważny – imieniny ($M=5,4$, $s=2,54$).

Specyfika grup. W grupie studentów średnie wszystkich wskazanych rytuałów były oszacowane powyżej 5. Oznacza to, że sytuacje rytualne postrzegane są przez nich jako ważne. Najwyżej oceniane rytuały są związane ze ślubem ($M=9$, $s=0,96$), zakończeniem pewnego etapu życia ($M=8,53$, $s=1,39$), narodzinami ($M=8,23$, $s=2,08$), rozpoczęciem czegoś nowego ($M=8,08$, $s=1,88$) i z urodzinami ($M=8,07$, $s=2,35$). Najmniej ważne rytuały związane są z imieninami ($M=5,63$, $s=2,5$), wstąpieniem do jakiejś organizacji

($M=5,6$, $s=3,14$) oraz robieniem czegoś pierwszy raz ($M=6,14$, $s=2,73$).

W grupie gimnazjalistów średnie wskazań były także wysokie. Wszystkie wskazane sytuacje miały średnią powyżej 5 punktów. Jako najbardziej istotne wskazywane były rytuały związane z: wstąpieniem do jakiejś organizacji ($M=9$, $s=1,73$), robieniem czegoś po raz pierwszy ($M=7,9$, $s=2,63$), ślubem ($M=7,47$, $s=1,95$), rozpoczęciem nowego etapu w życiu ($M=7,3$, $s=2,44$), uroczystościami rodzinnymi ($M=7,2$, $s=2,54$). Jako najmniej ważne zostały ocenione imieniny ($M=5,4$, $s=2,59$; wyniki porównaj z tabelą 3).

Gimnazjaliści a studenci. W grupie badanych różnica związana z wiekiem występuje w przypadku rytuałów związanych ze ślubem ($p=0,024$). Studenci przypisują im większą wartość i znaczenie niż gimnazjaliści. Kolejną podobną prawidłowość wykryto w związku z rytuałami związanymi z zakończeniem pewnego etapu. Studenci oceniają je jako ważniejsze niż gimnazjaliści.

Rodzaj wsparcia a wyniki uzyskane przez gimnazjalistów. W grupie gimnazjalistów, podzielonej na podgrupy związane ze wskaźnikiem odczuwanego wsparcia społecznego, znaleziono istotną różnicę w ocenie rytuałów związanych z robieniem czegoś po raz pierwszy. W kategorii tej są rytuały związane z pierwszą randką, pierwszym papierosem, pierwszą imprezą bez kontroli rodziców, Pierwszą Komunią, pierwszym samodzielnym wyjazdem. Uczniowie z bardzo niskim poczuciem wsparcia oceniali je jako bardzo ważne ($M=9,2$, $s=1,16$), osoby o niskim wskaźniku przypisywały im znaczenie umiarkowane ($M=6$), ale można zauważyć, że oceny te nie są stałe (są różnorodne w tej podgrupie, bo $s=3,96$). Natomiast młodzież z wysokim poczuciem wsparcia wskazywała ważność tych rytuałów na poziomie $M=8,5$ i $s=1,46$. Obraz średnich w tych podgrupach wskazuje, że osoby z niskim poczuciem wsparcia i z wysokim różnią się od siebie w ocenie ważności rytuałów związanych z inicjacją ($p<0,05$, $d(f) = 2$).

Podsumowanie i dyskusja

Rytuały, bez względu na podejście definicyjne, są częścią naszego życia. Najbardziej popularna definicja zakłada, że jest to zespół specyficznych dla danej kultury (zarówno w skali mikro, jak i makro) symbolicznych sekwencji określonych, sformalizowanych czynów i wypowiedzi, wykonywanych w celu osiągnięcia zakładanego efektu. Oczekiwany cel może być znacznie oderwany od efektu uzyskanego w wyniku działania. W dzisiejszym pojmowaniu rytuałów zalicza się do nich święta, rocznice, jak i wydarzenia okazjonalne czy codzienne, takie jak robienie zakupów, poranna kawa bądź wyjazdy na wakacje (Górski 2007). O takich rytuałach mówili uczestnicy badania.

Tabela 3

Ważność rytuałów w grupach badanych

Sytuacja rytualna	Grupa wiekowa	N	Średnia	Odchylenie standardowe	F	Istotność
Narodziny	studenci	13	8,2308	2,08782	1,488	0,230
	gimnazjaliści	27	7,1111	2,96561		
Imieniny	studenci	11	5,6364	2,50091	0,060	0,808
	gimnazjaliści	29	5,4138	2,59831		
Urodziny	studenci	13	8,0769	2,53185	2,301	0,136
	gimnazjaliści	34	6,9118	2,28788		
Obrzędy religijne	studenci	13	7,4615	2,06621	0,731	0,397
	gimnazjaliści	35	6,7429	2,74765		
Rocznice wydarzeń rodzinnych	studenci	9	6,7778	1,39443	0,019	0,890
	gimnazjaliści	30	6,9000	2,50998		
Uroczystości rodzinne	studenci	11	7,4545	1,63485	0,090	0,766
	gimnazjaliści	29	7,2069	2,54080		
Uroczystości narodowe	studenci	7	5,2857	2,36039	1,797	0,188
	gimnazjaliści	31	6,5161	2,15825		
Ślub	studenci	14	9,0000	,96077	7,367	0,010
	gimnazjaliści	23	7,4783	1,95098		
Rozpoczynanie nowego życia	studenci	10	7,7000	2,35938	0,176	0,678
	gimnazjaliści	25	7,3200	2,44472		
Pierwszy raz/Przejście	studenci	7	6,1429	2,73426	2,625	0,114
	gimnazjaliści	32	7,9375	2,63888		
Pogrzeb	studenci	14	6,3571	3,85521	0,066	0,798
	gimnazjaliści	32	6,0938	2,86648		
Zakończenie etapu	studenci	13	8,5385	1,39137	4,508	0,043
	gimnazjaliści	17	7,0588	2,19290		
Rozpoczęcie etapu	studenci	12	8,0833	1,88092	4,137	0,058
	gimnazjaliści	7	5,5714	3,55233		
Wstąpienie do organizacji	studenci	6	5,6667	3,14113	2,811	0,138
	gimnazjaliści	3	9,0000	1,73205		
d(f) między grupami we wszystkich przypadkach wynosił 1						

Uroczystości i święta religijne (na przykład: Wielkanoc, Boże Narodzenie, Chrzt) przeplatały się ze specyficznymi tylko dla ich rodzin tradycjami i obrzędami, takimi jak: wyjście do kościoła, grillowanie w dzień 3. Maja czy cotygodniowe sprzątanie.

Badania wskazały nie tylko na doświadczanie różnych rytuałów, ale także na ich zmienność i transformacje przy spełnianiu tej samej funkcji. Przykładem transformacji rytuału, który ma zapewnić poczucie przynależności do rodziny jest cotygodniowe sprzątanie czy zakupy wskazywane w wieku gimnazjalnym, zamienione na cotygodniowe rozmowy telefoniczne w wieku studenckim. Tezę o zmienności znaczenia i doświadczania rytuałów potwierdza różnica wskazywanych rytuałów. Niektóre wskazywane przez gimnazjalistów (cotygodniowe sprzątanie, wychodzenie na Mszę) nie pojawiały się w późniejszym okresie rozwojowym. Zjawisko to zachodziło także w drugą stronę. Gimnazjaliści nie wskazywali wcale lub bardzo rzadko bierzmowania, pępkowego, modlitwy przed posiłkiem czy cotygodniowego imprezowania.

Rezultaty badania wskazują także rytuały o charakterze uniwersalnym. Należą do nich najbardziej kultywowane w tradycji i kulturze rytuały związane ze świętami i obrzędami religijnymi, czyli Świętami Bożego Narodzenia i Wielkanocy oraz Chrzt. Badani bardzo często wskazywali także na tradycje i uroczystości rodzinne związane z urodzinami i wyjazdami rodzinnymi.

Znaczenie poszczególnych rytualnych wydarzeń wskazuje na duże podobieństwo w ocenie między badanymi grupami. Najwyżej w obu grupach oceniane są rytuały rodzinne związane ze ślubem i urodzinami. Najniżej w obu grupach oceniono ważność imienin. Wskazuje to na zanikanie tej formy celebracji własnej osoby. Następnie pojawiały się indywidualne i specyficzne sytuacje rytualne, związane z rozpoczynaniem i zakańczaniem etapów życiowych. W ramach tych rytuałów mamy zarówno rozpoczynanie i kończenie szkoły, ale także na przykład 18. urodziny czy wstępowanie do jakiejś organizacji.

Wartość sytuacji rytualnych związanych z wchodzeniem do organizacji wyraźnie wskazują wyniki gimnazjalistów. Obraz ten wskazywać może na ich rozwojową potrzebę przynależności do grupy. Wyniki uzyskane w podgrupie gimnazjalistów z poczuciem niskiego wsparcia społecznego wskazywały ponadto na funkcję związaną z zapewnieniem bezpieczeństwa w zmieniającym się świecie. Uczniowie z bardzo niskim poczuciem wsparcia rytuały te oceniali jako bardzo ważne, natomiast młodzież z wysokim poczuciem wsparcia wskazywała ważność tych rytuałów na poziomie przeciętnym. Należy także przypomnieć, że uczniowie z niskimi wskaźnikami wsparcia wskazywali mniej rytuałów niż pozostali gimnazjaliści. Można przypuszczać, że także

w strefie rytualnej mają oni pewien deficyt związany z deprivacją poczucia bezpieczeństwa i przynależności.

Natomiast różnice wynikające z procesów rozwojowych można zauważyć nie tylko na przykładzie wspomnianych zmian rytuałów i ich formy, ale także na ocenianiu ich ważności. W grupie badanych różnica związana z wiekiem występuje w przypadku rytuałów związanych ze ślubem. Studenci przypisują im zdecydowanie wyższą wartość i znaczenie niż gimnazjaliści. Kolejną, podobną prawidłowość wykryto w związku z rytuałami kojarzonymi z zakończeniem pewnego etapu. Studenci oceniają je jako ważniejsze niż gimnazjaliści.

Wnioski i zakończenie

Przedstawione tu badania traktuje się jako wstępne. Dały one obraz rozumienia rytuału wśród badanych młodych dorosłych. Na ich podstawie można zauważyć, że tzw. rytuały rodzinne mają się dobrze i że pełnią one swoją funkcję, zarówno wśród gimnazjalistów, jak i ich starszych kolegów – studentów. Na podstawie zebranego materiału sformułowano trzy wnioski. Dotyczą one sugerowanych w literaturze możliwości wykorzystania zachowań rytualnych tak do diagnozy funkcjonowania grup, jak i do oddziaływań profilaktycznych i terapeutycznych.

Wnioski

1. Należy dbać o rytualne sytuacje w domu i w instytucjach. Badani wskazywali ważność sytuacji związanych z rozpoczynaniem, kończeniem, robieniem czegoś pierwszy raz. W tych momentach zrytualizowanie sytuacji obniża lęk, działa więziotwórczo oraz nadaje wydarzeniu ważność. Jest to postulat wskazywany także w literaturze przez Fiese i współpracowników (2002).
2. Ze względu na adaptacyjną funkcję rytuałów, zmieniają one swoją formę w zależności od sytuacji życiowej badanego, są bardziej lub mniej rozbudowane czy rozpoznawane. Niemniej jednak ich występowanie jest powszechne. Należy zatem pamiętać o tworzeniu sytuacji rytualnych w naszej przestrzeni życiowej. Jeśli osobom (w tym wypadku adolescentom) nie stworzy się możliwości przeżyć o charakterze rytu, stworzą sobie oni własne sytuacje – nie zawsze bezpieczne i akceptowane społecznie. Przykładem są rytuały opisywane przez badanych w sytuacji przejścia do dorosłości – bicie pasami na 18. urodziny, pierwsze próbowanie narkotyków czy picie alkoholu do utraty przytomności, orgie.
3. Osoby z niskim poczuciem wsparcia społecznego szczególnie dużą wartość przypisują wydarzeniom związanym z rytuałami przejścia, inicjacji.

Może wiązać się to z ich frustrowaną potrzebą przynależności. Rezultat ten zgodny jest z badaniami Flise i Kline (1993). Badaczki wskazują związek rytualizacji rodziny z jej poczuciem bezpieczeństwa i sposobami radzenia sobie w sytuacjach trudnych. Na możliwość wykorzystania rytuałów jako wskaźników funkcjonowania rodzinnego, jak i metodę profilaktyczną i terapeutyczną wskazuje Imber-Black (2003). Współcześnie istnieją programy profilaktyczne skierowane dla adolescentów bazujące na rytuałach. Zagadnienia te jednak, ze względu na różnice kulturowe i konieczność adaptacji narzędzi badających efekty postępowania terapeutycznego wymagają dalszych pogłębionych badań i opracowań.

Literatura

- FARNICKA M. (2012), Rola dorosłych we wsparciu młodzieży gimnazjalnej, [w:] Życie Lubuszan. Współczesność i perspektywy. Raport z badań, red. G. Miłkowska, Z. Wołk, Zielona Góra.
- FIGESE B. H. (2006), *Family routines and rituals*, New Haven: Yale University Press.
- FIGESE, B. H., KLINE, CH. A. (1993), Development of the family ritual questionnaire: Initial reliability and validation studies, *Journal of Family Psychology*, Vol. 6, No. 3, 290-299.
- FIGESE, B. H. I IN. (2002), A Review of 50 years of research on naturally occurring family routines and rituals: Cause for celebration?, *Journal of Family Psychology*, Vol. 16, No. 4, 381-390.
- GÓRSKI J. (2007), *Spotkanie z religiami*, Księgarnia Św. Jacka, Katowice.
- IMBER-BLACK, E., (RED.) (2003), *Rituals in families and family therapy*. New York – Londyn, W.W. Norton and Company.
- JONIEC-BUBULA, K. (2000), Rola rytuałów przejścia w tworzeniu się tożsamości w okresie dorastania, [w:] *Tożsamość człowieka*, red. A. Gałdowa, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 165-183.
- MAISONNEUVE J. (1995), *Rytuały dawne i współczesne*, GWP, Gdańsk.
- OLESZKOWICZ A. (1995), *Kryzys młodzieńczy – istota i przebieg, na podstawie wybranych psychologicznych koncepcji rozwoju człowieka i badań empirycznych*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- PAWLIK, J. J. (2006), Antropologiczne badania rytuału, [w:] *Rytuał. Przeszość i teraźniejszość*, red. M. Filipiak, M. Rajewski, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 19-37.

PRZETACZNIKOWA M. (1973), Podstawy rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży, P Z. W. S, Warszawa.

TAKAGI E., SILVERSTEIN M. (2006) Intergenerational Coresidence of the Japanese Elderly, Research on Aging, Jul2006, Vol. 28 Issue 4, s. 473-492.

Marzanna Farnicka
Hanna Liberska

VISION OF YOUR LIFE AND FAMILY RITUALS, SUPPORT SOURCES

Abstract

Rituals have been a part of our reality for a long time. As an individual subject of research they have been functioning since the second half of the nineteenth century. Contemporary studies concern the problem of changes connected with rituals, their importance, form and presence in the world today. The presented research is a part of this trend pointing to the need to create ritual experiences for people at junior high school age, as the elements controlling the overwhelming chaos which resulted from internal processes (creating identity) and the processes connected with the change of the environment (leaving primary school and entering junior high school).